

УДК 349.3:364-322(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.2.14>

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Панченко А.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри трудового права
та права соціального забезпечення*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID: 0000-0001-6230-4171

Панченко А.О. Волонтерська діяльність як одна із форм благодійної діяльності в Україні.

У статті розглядається правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні. Досліджується проблема визначення форм благодійної діяльності, адже однастайності щодо їх кола досі серед науковців досягнуто не було. Встановлюється, що Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 р. № 5073-VI форми благодійної діяльності не закріплює, хоча в інших законодавчих актах термін «форма благодійної діяльності» фігурує.

Доводиться, що волонтерська діяльність є саме формою останньої. З огляду на порівняно недавнє прийняття спеціального Закону у цій сфері – Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року № 3236-VI, стверджувати про досконалість нормативно-правової бази у цій сфері ще зарано. Крім цього, недостатньо опрацьованим є правове забезпечення волонтерської діяльності в спеціальній літературі: окремі проблеми висвітлені фрагментарно, немає єдності серед науковців щодо юридичної природи цього явища.

На основі аналізу законодавчої дефініції поняття волонтерської діяльності та дослідження термінів «неприбутковість», «безоплатність» та «безкорисливість» пропонуємо внести зміни до визначення, закріпленого в ст. 1 Закону України «Про волонтерську діяльність», замінивши «неприбуткову діяльність» на «безкорисливу» у визначенні волонтерської діяльності та «безоплатно» у дефініції волонтерської допомоги на «безкорисливо».

Розглянутим також був досвід деяких зарубіжних країн. Проаналізованими були Закон Республіки Молдова «О волонтерстве» від 18.06.2010 р. № 121 та Закон Республіки Казахстан «О волонтерской деятельности» від 30.12.2016 р. № 42-VI ЗРК. Зроблені висновки про доцільність для України запозичити деякі із законодавчих напрацювань.

У роботі також робиться висновок, про співвідношення понять благодійної та волонтерської діяльності, а саме, що ототожнювати їх некоректно, адже вони є цілим і частиною.

Пропонується також для чіткості та за для уникнення зайвих дискусій доповнити Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» окремою статтею із переліком форм благодійної діяльності, серед яких закріпити волонтерську діяльність.

Ключові слова: соціальний захист, недержавне соціальне забезпечення, благодійна діяльність, волонтерська діяльність, волонтер.

Panchenko A. Volunteer activity as one of the forms of charity activity in Ukraine.

The article examines the legal provision of volunteering in Ukraine. The problem of defining the forms of charitable activity is being studied, because consensus among scientists has not yet been reached regarding their scope. It is established that the Law of Ukraine «On Charitable Activities and Charitable Organizations» dated 07/05/2012 No. 5073-VI does not establish the forms of charitable activity, although the term «form of charitable activity» appears in other legislative acts.

It is proven that volunteer activity is precisely the form of the latter. However, given the relatively recent adoption of a special law in this area – the Law of Ukraine «On Volunteering» dated April 19, 2011 No. 3236-VI, it is still too early to assert the perfection of the legal framework. In addition, the legal provision of volunteering in special literature is insufficiently developed: individual problems are covered fragmentarily, there is no unity among scientists regarding the legal nature of this phenomenon.

Based on the analysis of the legislative definition of the concept of volunteering and the study of the terms «non-profitability», «gratuitousness» and «selflessness», we propose to make changes to the definition enshrined in Art. 1 of the Law of Ukraine «On Volunteering», replacing «non-profit activity» with «selfless» in the definition of volunteer activity and «free» in the definition of volunteer assistance with «selfless».

The experience of some foreign countries was also studied. The Law of the Republic of Moldova «On Volunteering» dated June 18, 2010 No. 121 and the Law of the Republic of Kazakhstan «On Volunteering» dated December 30, 2016 No. 42-VI ZRK were analyzed. Conclusions were made about the expediency for Ukraine to borrow some of the legislative developments.

The work also concludes about the correlation between the concepts of charity and volunteer activity, namely that it is incorrect to equate them, because they are a whole and a part.

It is also proposed, for clarity and to avoid unnecessary discussions, to supplement the Law of Ukraine «On Charitable Activities and Charitable Organizations» with a separate article with a list of forms of charitable activity, among which to enshrine volunteer activity.

Key words: social protection, non-state social security, charitable activity, volunteer activity, volunteer.

Постановка проблеми. Коло форм та видів благодійної діяльності досі не визначено на рівні теорії права соціального забезпечення. Дотепер немає їх чіткого переліку у законодавстві. Більше того, дослідження нормативної бази у цій сфері дає можливість зробити висновок про підміну цих понять та ототожнення. Крім цього, ми можемо бачити, що поряд із поняттям благодійної діяльності вживаються інші поняття: меценатство, волонтерська діяльність, спонсорство, гуманітарна допомога, донорство та трансплантаційна діяльність та інші, які називають по-різному: формами, видами, різновидами, засобами здійснення благодійності, її напрямками тощо. Все це вказує на необхідність внесення ясності в окреслене питання, поступово досліджуючи кожен із перерахованих видів діяльності.

Мета дослідження. Проаналізувати правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні та встановити її зв'язок із благодійною, визначивши їх співвідношення.

Стан опрацювання проблематики. Благодійна діяльність в Україні в цілому, та волонтерська, зокрема, досліджувалась багатьма вченими: О.В. Безпалько, О.Ю. Літвіною, О.В. Марченко, С.В. Пасічніченко, К.О. Сидоренко, Р.А. Сербиним та іншими. Проте саме в контексті її ролі як ефективного інструменту соціального забезпечення, а саме недержавного, волонтерська діяльність досі розглянута не була. В цілому увага представників науки права соціального забезпечення волонтерській діяльності не приділялась, що є невиправданим, адже за сьогоденних умов, особливо після повномасштабного вторгнення, саме волонтери, з-поміж інших, стали тими, чий внесок у підтримку осіб, які опинились у складному становищі, важко переоцінити.

Виклад основного матеріалу. Спеціальний закон у досліджуваній сфері був прийнятий порівняно недавно. Так, згідно з Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 р. № 5073-VI благодійну діяльність пропонується розуміти як «добровільну особисту та/або майнову допомогу для досягнення визначених законодавством цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара» [1]. Серед сфер, на які спрямована досліджувана діяльність, Законом передбачені «соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальні послуги і подолання бідності; допомога постраждалим внаслідок катастроф, збройних конфліктів і нещасних випадків, а також біженцям та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах» (ст. 3) [2, с. 174]. Проте форм благодійної діяльності зазначений акт не закріплює, хоча в інших законодавчих актах термін «форма благодійної діяльності» фігурує.

Оригінальним, у порівнянні із висвітленими у літературі думками, був підхід законодавця у попередньому спеціальному Законі України у досліджуваній сфері, який на сьогодні втратив чинність (Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» від 16 вересня 1997 р. № 531/97 – ВР). Так, благодійна діяльність, на переконання законодавця, здійснювалась у таких організаційно-правових формах: членська благодійна організація, благодійний фонд, благодійна установа, інші благодійні організації (фондації, місії, ліги тощо) (ст. 6) [3]. Проте, законодавець не розкривав свого часу і не розкриває зараз змісту кожної із перелічених форм, що, як слушно зазначає О.Ю. Літвіна, суттєво ускладнює на практиці процес прийняття рішення про вибір за-

сновником тієї чи іншої форми [4, с. 75]. В дійсності, навіть якщо брати за основу цю класифікацію, перелік форм здійснення благодійної діяльності значно ширший, основуючись на тих її напрямках, які зазначені в інших законах (громадські об'єднання, волонтерські організації тощо) [5, с. 62].

Єдності у визначенні переліку форм благодійної діяльності серед науковців також поки немає.

В цілому заслуговує на підтримку позиція О.В. Марченко, яка вказує, що благодійність може здійснюватися у таких формах, як: меценатство; волонтерська діяльність; гуманітарна допомога; миротворча благодійна практика; донорство [6, с. 66], але, на нашу думку, зазначений перелік можна розширити і за рахунок інших (трансплантаційна діяльність, місіонерство тощо).

Ст. 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року № 3236-VI волонтерська діяльність розуміється формою благодійної діяльності – «добровільною, соціально спрямованою, неприбутковою діяльністю, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги» [7].

Волонтерська діяльність сьогодні стала для України дуже поширеним явищем. Проте, з огляду на порівняно недавнє законодавче окреслення досліджуваних суспільних відносин, стверджувати про досконалість нормативно-правової бази ще зарано. Крім цього, недостатньо опрацьованим є правове забезпечення волонтерства в спеціальній літературі: окремі проблеми висвітлені фрагментарно, немає єдності серед науковців щодо юридичної природи даного явища: чи слід його вважати видом/формою благодійної діяльності, чи це самостійний спосіб підтримки громадян, відмінний від добродійності тощо [8, с. 263].

У літературі, засобах масової інформації люди, які безкорисливо допомагають нужденним або беруть активну участь у масових заходах, сприяючи їх проведенню, називають по-різному: добровольці, волонтери, охочі тощо (volunteer, humanitarian, voluntary servant, etc.).

Праця волонтерів, частіше за все, полягає у виконанні громадських робіт, організації різних масових заходів (концертів, зборів грошей на потреби суспільства або окремих осіб), наданні особистої нематеріальної допомоги людям, організаціям тощо. Волонтерська діяльність, у дисертації К.О. Сидоренко, присвяченій адміністративно-правовому регулюванню цієї сфери, розкривається як «пожертва у натуральній формі» – у вигляді часу та праці [9].

Це поняття легально закріплене. Так ст. 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 р. № 3236-VI зазначається, що «волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська допомога – це роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами. Волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності». Волонтер, згідно зі ст. 7 Закону, «фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги» [7]. Зазначене наштовхує на наступні міркування щодо доцільності вживати терміни «неприбутковість», «безоплатність» чи, можливо, «безкорисливість». Чи тотожні вони? В англійській мові, наприклад, вживаються різні за значенням терміни: «non-profitability»/ «free of charge»/ «disinterestedly». Очевидно, що перший пов'язаний з підприємницькою та не- діяльністю, другий – означає не отримання чогось (коштів) за певний свій вклад, третій – не переслідування якогось матеріального інтересу, не бажання отримати нагороду, визнання, похвалу тощо. На нашу думку, за для уникнення можливості вкладати різний зміст у вживанні в законодавчих визначеннях означення, пропонуємо використовувати єдину характеристику «безкорисливо», яка буде максимально широкою та охоплюватиме і ознаки безоплатності, і неприбутковості, і відсутність якогось матеріального інтересу в особи-надавача. Отож, пропонуємо внести зміни до визначення, закріпленого в ст. 1 Законі України «Про волонтерську діяльність», замінивши «неприбуткову діяльність» на «безкорисливу» у визначенні волонтерської діяльності та «безоплатно» у дефініції волонтерської допомоги на «безкорисливо», відповідно [8, с. 264].

В процесі визначення волонтерської діяльності в Україні, корисним буде звернутись до законодавчих напрацювань деяких зарубіжних країн.

Так, наприклад, у статті 2 Закону Республіки Молдова «О волонтерстве» від 18.06.2010 р. № 121 під волонтерством пропонується розуміти добровільну участь в наданні послуг, знань, вмінь чи в праці в сфері суспільно корисної діяльності за власною ініціативою особи, яка називається волонтером [10]. Воно може здійснюватися як за договором, так і без. Зазначена дефініція, на нашу думку, дещо спірна, адже містить зайву деталізацію, враховуючи яку, можна некорек-

тно припустити, наприклад, що надання послуг чи виконання роботи здійснюється без будь-яких знань чи вмінь [8, с. 264].

Волонтерська діяльність за Законом Республіки Казахстан «О волонтерской деятельности» від 30.12.2016 р. № 42-VI ЗПК представлена як добровільна соціально направлена виконувана за власним волевиявленням суспільно корисна діяльність, яка здійснюється на безоплатній основі [11]. Заслужує на увагу виділення у Законі особливого виду волонтерства – «корпоративного», під яким пропонується розуміти колективну участь співробітників певної організації у різних волонтерських програмах (проектах) і волонтерських акціях за підтримки своєї організації. На нашу думку, запровадження корпоративного волонтерства на законодавчому рівні в Україні позитивно позначилось би на розповсюдженні досліджуваного явища в цілому, надало б ще більший популяризації його серед населення, а тому у цій частині національне законодавство також варто було б вдосконалити.

Позитивним у згаданому акті є виділення форм та видів волонтерської діяльності. Так, наприклад, згідно зі ст. 6 такими формами є: індивідуальна волонтерська діяльність, волонтерська діяльність у складі групи волонтерів, корпоративне волонтерство та волонтерська діяльність через волонтерську організацію. В Законі України «Про волонтерську діяльність» закріплене положення про право отримувача допомоги на вибір форми надання волонтерської допомоги, у той час як останні не розкриваються. А тому доцільним було б запозичити у цій частині досвід Республіки Казахстан, закріпивши такі форми.

Крім цього, в у ст. 6 Закону Республіки Казахстан «О волонтерской деятельности» розкриваються види волонтерської діяльності. У частині третій ст. 3 Закону України «Про волонтерську діяльність» їх називають «напрями волонтерської діяльності», коло яких пропонуємо розширити, додавши «проведення заходів з популяризації здорового способу життя, профілактики соціально значимих захворювань», «участь в пошуку людей, які зникли без вісти».

Дослідження положень Закону України «Про волонтерську діяльність» дозволяє дійти висновків про недостатню врегульованість саме процесу здійснення волонтерської діяльності. Враховуючи це, доцільним було б також запозичити практику Республіки Казахстан, у якій окрім волонтерів та волонтерських організацій, також в процесі здійснення досліджуваної діяльності беруть участь і інші суб'єкти з відповідним колом повноважень. Такими є: координатор (ст. 13) та організатор (ст. 15). Їх участь, на наше переконання, оптимізує роботу волонтерів, сприяє їй та в цілому впливає на пошук та залучення осіб, які будуть її здійснювати.

Питання визначення поняття та змісту волонтерської діяльності не залишилось без уваги сучасних науковців різних галузей.

В.І. Дибайло та Ш.Е. Малеріус трактують поняття «волонтерська діяльність» як вчинки людини, що не приносять їй матеріальної користі, це її добровільна діяльність з метою поліпшення добробуту певної спільноти чи суспільства [12, с. 15–20]. Такі вчинки можуть набувати будь-якої ваги: від елементарної підтримки до надзусиль, орієнтованих на розв'язання конфліктів у суспільстві та проблем бідності.

О.В. Безпалько волонтерську діяльність вважає феноменом громадянської участі в суспільно корисних справах, спосіб загальної співпраці та ефективний механізм вирішення актуальних суспільних проблем [13, с. 128–137].

Для юридичної науки найбільш цінним є розуміння волонтерської діяльності в якості однієї із форм благодійної діяльності, яка, на нашу думку, являє одноразову чи систематичну участь благодійника у наданні майнової (фінансової) допомоги або здійсненні обслуговування, виконання інших робіт для досягнення визначених законодавством цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику (окрім випадків, коли таке майно передається на пільгових умовах) від імені або за дорученням бенефіціара. Слід акцентувати увагу, що ототожнювати благодійність і волонтерську діяльність некоректно, адже співвідносяться дані поняття як ціле і частина [8, с. 265].

Р.А. Сербин у своєму дослідженні пропонує визначати поняття волонтерської діяльності через її характерні ознаки: 1) повна добровільність; 2) здійснення її за рахунок власного вільного часу; 3) вона має форму громадської участі у суспільних справах; 4) вона здійснюється шляхом надання допомоги іншому; 5) її здійснюють суб'єкти, котрі є членами відповідної волонтерської організації або волонтерами; 6) правовою підставою є укладання договорів про надання волонтерської допомоги та щодо провадження волонтерської діяльності; 7) здійснюється без очікуваної

фінансової винагороди на підставі мотиваційних, спонукальних переконань [14, с. 49]. В цілому ці ознаки визначені досить вдало, проте спірними є дві, зазначені останніми. Про безкоштовність і безкорисність ми вже говорили раніше, так діяльність є волонтерською, якщо нею не переслідується не лише фінансовий інтерес, а і будь-яка інша вигода – лише альтруїстичні міркування. Крім цього, відповідно, до частини 2 ст. 5 Закону: «організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів, мають право: провадити діяльність із укладенням договору про провадження волонтерської діяльності з волонтером або без такого договору у порядку, визначеному Законом» [8, с. 265].

Висновки. Враховуючи зарубіжний досвід та напрацювання науковців, пропонуємо внести зміни до законодавчого визначення поняття волонтерської діяльності та викласти його у такій редакції: «волонтерська діяльність – це добровільна, соціально спрямована, безкорислива діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська допомога – роботи та послуги, що безкорисливо виконуються і надаються волонтерами» [8, с. 266].

Ми переконані, що благодійну діяльність в цілому найбільш доцільно розглядати в контексті її цілей та сфер, не обмежуючись формами, видами, способами, методами її здійснення. Але, не дивлячись на це, для чіткості та за для уникнення зайвих дискусій вважаємо за необхідне доповнити Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» окремою статтею із переліком форм благодійної діяльності, серед яких закріпити волонтерську діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 5 липня 2012 року № 5073-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25. Ст. 252.
2. Гудзь А.О. До питання правового регулювання благодійної діяльності в Україні. «*Правове життя сучасної України*»: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 вересня 2018 року). С. 173–175.
3. Про благодійництво та благодійні організації: Закон України від 16.09.1997 р. № 531/97 – ВР (втратив чинність). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/531/97-%D0%B2%D1%80>.
4. Літвіна О.Ю. Правове положення благодійних організацій в Україні: дис. ... к.ю.н. Харків, 2003. 187 с.
5. Гудзь А.О. Класифікація форм та видів благодійної діяльності в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 1. С. 61–64.
6. Марченко О.В. Природа благодійної діяльності в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». С. 63–66.
7. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 42. Ст. 435.
8. Hudz A. The concept of volunteer activity under the legislation of Ukraine and certain foreign countries. *Правове забезпечення соціальної сфери*: матер. X Міжнар. наук. конф. студ., аспір. та молод. учених (м. Одеса, 19 квітня 2019 р.). С. 263–266.
9. Сидоренко К.О. Адміністративно-правове регулювання волонтерської діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право». К., 2013. 234 с.
10. О волонтерстве: Закон Республики Молдова от 18.06.2010 № 121. *Официальный монитор Республики Молдова*. 2010. № 179–181. Ст. 608.
11. О волонтерской деятельности: Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2016 года № 42-VI. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34802272&pos=2;-90#pos=2;-90.
12. Розширення можливостей недержавних організацій через залучення волонтерів та створення мереж / за ред. В. Дибайло, Ш. Малеріус, Л. Гривняк, С. Бартоломеюссен. К., 2004. 98 с.
13. Безпалько О.В. Підготовка волонтерів до проведення організаційних форм соціально-педагогічної діяльності. *Волонтерство: poradnik dla organizatora волонтерського руху в Україні* / уклад.: Т.Л. Лях; авт. кол.: Безпалько О.В., Заверико Н.В., Зверева І.Д. – К.: Волонтер, 2001. 242 с.
14. Сербин Р.А. Детермінація форм благодійної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 47–52.